

СЕКЦІЯ 1. РЕКОДИФІКАЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Харитонов Євген Олегович,

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України, зав. кафедри цивільного права На-
ціонального університету «Одеська юридична академія»*

Харитонova Олена Іванівна,

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України, зав. кафедри інтелектуальної
власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КОДИФІКАЦІЇ ТА РЕКОДИФІКАЦІЇ У ДОБУ ФОРМУВАННЯ СХІД- НО-ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Після падіння Римської імперії, де вперше був сформований концепт приватного права, його буття продовжувалося у контексті Східно-Європейської (Візантійської) традиції права, котра у своєму розвитку пройшла кілька етапів.

Спочатку мало місце формування окремої традиції греко-римського(Візантійського) права. На цьому етапі відбувається поступовий перехід від Римського права до нового права Східної Римської імперії (Візантії), котре у романістичній літературі за звичкою ще іменують «римським правом посткласичного періоду». Але йдеться вже не про Римське право, як таке, а про якісно новий феномен, що формується у іншій цивілізації, котра всотала також традиції Сирії, Єгипту, Малої Азії, Грецьких полісів, інших країн Балкан та Близького Сходу. Цей етап завершується з початком кодифікації та систематизації Римського права, проведених за завданням Юстиніана I.

На другому етапі формується «право Юстиніана». У процесі організованої цим імператором систематизації римських юридичних джерел відбувається переосмислення концептів права, що існували раніше. Особливо помітною є трансформація праворозуміння у галузі сімейній та спадкування.

Далі настає етап «класичного Візантійського» права, коли відбувається адаптація римських правових приписів до суспільних цінностей, економічних та соціальних потреб Візантії. Це тягне вульгаризацію Римського права, аби

підвищити його життєздатність. Створюються власні концепти права, проходять кодифікації законодавства.

Після падіння Східної Римської імперії (Візантії) настає «післявізантійський» етап розвитку Східної традиції права. Візантійське право продовжує існувати поза межами Візантійської цивілізації. Воно зберігає головні притаманні йому риси, але все більше пристосовується до потреб країн, які з більшими чи меншими підставами, свідомо чи будучи спонуканими до того перебігом історичного процесу та іншими обставинами виступають наступниками Візантії.

Триває «післявізантійський» етап аж до XX ст., коли після I світової війни руйнується низка імперій, набувають нових обрисів європейські фронтири, виникає феномен «радянського» права. Можна припустити, що цей етап є завершальним у розвитку Східно-Європейської традиції приватного права, оскільки останнє усе більш послідовно розуміється як загальний європейський концепт.

Зауважимо, що особливістю Східно-Європейської (греко-римської, візантійської) традиції права від початку її становлення є поява кодексів законів, які не були відомі класичному Римському праву. Так, наприкінці III століття з'являється Кодекс Грегоріана, у якому було зібрано імператорські конституції, починаючи з Адріана. Кодекс Грегоріана, разом із Кодексом Гермогеніана, котрий доповнював його, використовувалися до початку VI століття. Втім, ці Кодекси були неофіційними збірками.

Першим офіційним зібранням конституцій став Кодекс Теодосія, прийнятий у Східній Римській імперії 15 лютого і 23 грудня 438 року затверджений у Римі для Західної Римської імперії. Цей Кодекс містив близько двох з половиною тисяч імператорських конституцій за період з 311 до 437 року. Він поділяється на 16 книг, розділених на титули. У титулах конституції розташовані за хронологічним принципом. За своєю сутністю Кодекс був комплексним законодавчим актом, що стосувався сфери як приватного, так і публічного права.

Значення Кодексу Теодосія полягало також у тому, що засади і перебіг його створення, слугували орієнтирами для кодифікації Римського права у добу Юстиніана I. Остання стала важливою подією в історії не лише Східної Римської імперії, але й усієї Європи, оскільки, відповідаючи на цивілізаційні Виклики, Юстиніан I, як провідник держави цивілізаційного фронтиру, прагнув досягти симбіозу римського та візантійського права, створюючи таким чином нові, універсальні правові концепти.

Кодифікаційні роботи почалися у 528 році, а вже 7 квітня 529 року Юс-

тиніан I затвердив Кодекс, який набрав чинності з 16 квітня того ж року. Оскільки практика застосування Кодексу виявила чимало недоліків, було створено нову комісію під головуванням Трибоніана, який на той час обіймав посаду *questor sacra palatii*. Крім Юстиніана до неї увійшли Доротей, Міна, Костянтин та Йоан. Комісія доопрацювала текст Кодексу, включила до нього конституції Юстиніана I, видані за роки, що пройшли після першої редакції Кодексу. Після рекодифікації Кодекс був опублікований 16 (18) листопада 529 року і набрав чинності 29 грудня того ж року.

Кодекс Юстиніана поділено на 12 книг. Перша книга називалась «Церковне право та права і обов'язки державних службовців», але її 13 титулів, головним чином регламентували відносини, пов'язані з релігією. Досить згадати, хоча б назви перших з них: I – «Про верховну Трійцю та віру католицьку і щоб ніхто не смів публічно змагатись з нею», II – «Про церкви», III – «Про біскупів та кліриків і їхні привілеї», IV – «Про судову владу біскупів», V – «Про єретиків, манихейів та самаритів». До цього слід додати, що у п. 8 першого титулу включено виклад віри, зроблений самим Юстиніаном та схвалений папою Йоаном. Таким чином, християнство набуло законодавчого закріплення як основа буття держави і усього суспільного життя. Приватному праву відведено книги з 2 по 8, 9 книга присвячена кримінальному праву, 10-12 – адміністративному.

Зміст, а також структура і методика обробки та подачі матеріалу свідчать, на наш погляд, що Кодекс був спробою систематизації норм законодавства, головним чином, приватноправового характеру.

Наразі неможливо встановити, чи відразу Кодекс був задуманий таким чином, щоб потім його приватноправовий ухил врівноважити виданням нових законів, чи то такий ухил був несвідомим, який потім прийшлося виправляти виданням актів публічно-правового характеру. У кожному разі, конституція *Cordi* передбачала можливість видання Юстиніаном законодавчих актів з питань, які входили тематично у коло, окреслене при створенні Кодексу: «якщо раптом перемінлива природа речей створить щось нове, що потребує затвердження імператором, то будуть видані нові конституції (*Novellae constitutiones*)».

Життя довело потребу у доповненні та тлумаченні норм й другої редакції Кодексу. Тому протягом наступних років правління Юстиніана I (до 565 року) було видано близько 170 новел, головним чином, з питань публічного і церковного права. Сфери приватного права стосувалися новели, які регулювали шлюбно-сімейні та спадкові відносини.

Хоча новели іноді розглядають як складову систематизації Юстиніана Великого, за життя останнього вони у збірки не об'єднувались. Це було зроблено пізніше. У приватному порядку професор права з Константинополю Юліан створив *Epitome Juliani*, що включали 122 (124) новели. За імператора Тиберія II було укладено *Collectio Marciana*, яка містила 168 новел.

Оскільки Новели не були предметом власне систематизації за Юстиніана, а мали характер поточної законотворчості, є підстави оцінювати їх як продовження Кодексу. Можна припустити, що таким чином готувався матеріал для рекодифікації, котру, втім, Юстиніан I за 30 років правління так і не спромігся провести.

Загалом, якщо Кодекс Юстиніана може слугувати прикладом першої кодифікації Римського права, що стала підґрунтям низки рекодифікацій у Східно-Європейській традиції приватного права, то друга редакція цього Кодексу заслуговує на оцінку як перша досконалої рекодифікація у цій сфері.

Бичкова Світлана Сергіївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВО ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ІНТЕГРАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЧИ НОВІ ПРОБЛЕМИ?

Усім відомо, що інститут довірчої власності є відносно новим в нашій державі. Спочатку законодавець увів відповідну категорію у сферу договірних відносин з управління майном, а у 2019 році – додатково регламентував право довірчої власності як один із видів згідно із ч. 1 ст. 546 ЦК України (способів згідно із ч. 2 ст. 597-1 ЦК України) забезпечення виконання зобов'язань.

Хоча науковці і практики уже давно піднімали питання щодо доцільності й необхідності введення в цивільний обіг категорії «довірча власність», досліджували генезу правового регулювання відповідних відносин, проводили порівняння із управлінням майном, трастом, заставою тощо.

Можна відмітити, що в юридичній літературі немає єдності з приводу витоків довірчої власності: одні вважають, що її «зародки» можна відшукати ще в Стародавньому Єгипті [1; 2, с. 311], інші стверджують, що коріння «довірчості» убагачуються в такому інституті римського права, як фідучія [3, с. 88], треті, навпаки, заперечують вирішальний вплив римського права і підкрес-